

Навагрудчына ў гістарычна-культурнай спадчыне Еўропы

(да 600-годдзя Грунвальдскай бітвы)

Р. Гагуа (Пінск)

Смаленскія харугвы пад Грунвальдам: міф ці рэальнасць?

Нягледзячы на тое, што Грунвальдскай бітве прысвечаны сотні навуковых і папулярных прац і публікацый, шэраг пытанняў, якія тычацца розных аспектаў бітвы, да цяперашняга часуносяць дыскусійны характар.

Больш таго, у некаторых нацыянальных гістарыяграфіях дагэтуль пануюць міфы аб Грунвальдзе, якія базуюцца хутчэй на легендарных, чым на рэальных звестках пра бітву. Адною з такіх міфалагем з'яўляецца палажэнне пра вырашальную і вылучную ролю смаленскіх палкоў у перамозе аб'яднаных войскаў Польскай кароны і Вялікага княства Літоўскага над войскам Тэўтонскага ордэна, здабытай пад Грунвальдам у 1410 годзе.

Міф з'явіўся на свет і быў выпешчаны ў расійскай дарэвалюцыйнай гістарычнай навуцы. Так, ужо М. Карамзін у сваёй знакамітай "Гісторыі дзяржавы расійскай" пісаў, што вялікі князь літоўскі Вітаўт "у кровапралітнай з немцамі бітве, дзе больш за 60 тыс. чалавек палягло на месцы, атрымаў перамогу выключна дзякуючы адвазе адданых яму смаленскіх ваяроў"¹.

Больш чым праз сто гадоў яму падтакваў іншы знакаміты рускі гісторык – З. Ілавайскі: *"На захадзе барацьба з Тэўтонскім ордэнам увянчалася поўным поспехам; літоўскі князь злучыўся з польскім каралём, і агульнымі сіламі яны знішчылі назаўжды магутнасць рыцараў бітваю пры Танэнберзе (1410). У ёй удзельнічалі палкі ўсіх заходнерускіх княстваў, і галоўная частка перамогі належала Смаленскаму палку. Гэтаю перамогаю Жмудзь была вызвалена ад крыжакоў"*².

Найболей аформленае выражэнне дадзена канцэпцыя атрымала ў выдадзенай пад назвай "Грунвальдзенская бітва 1410 года" прамове М. Каяловіча, якую ён агучыў на ўрачыстым пасяджэнні Славянскага дабрачыннага грамадства 14 лютага 1885 года³. Заўзяты прыхільнік канцэпцыі заходнерусізма, расійскі гісторык, разглядаючы бітву, намалюваў яркую, амаль эпічную карціну, якая ўслаўляла смальян: *"...немцы накіравалі ўсю энергію, перш за ўсё, на гэта адважнае літоўска-рускае войска. Яны скамячылі першы яго рад, затым яны ж і рэшткі саміх змятых націснулі на другі рад, другі на трэці, і большая частка правага літоўска-рускага крыла пусцілася наўцёкі*.

Прадбачылася небяспека, што выявіцца правы бок польскага войска; прадбачылася небяспека, што выявіцца перад немцамі нават частка тылу польскага войска, таму што немцы ішлі наўскасяк і прабіраліся ўжо да абозаў; стала вагацца і падавацца назад і польская частка войска. Бітва відавочна схілялася на карысць немцам. Літоўскія ўцекачы ўжо прынеслі ў Літву вестку пра канчатковае паражэнне ад немцаў. У перамозе сваёй перакананы былі і немцы і ўжо спявалі: "Хрыстос уваскрэсе!"

¹ Карамзін, Н.М. История государства Российского / Н.М. Карамзин. – Кн. 2. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 261.

² Иловайский, Д. И. Краткие очерки русской истории / Д.И. Иловайский. – Курск, 1996. – С. 86.

³ Коялович, М.О. Грунвальдская битва 1410 года / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург, 1885.

Але ў гэты крытычны момант выратавалі славянскую справу і далі ёй зусім іншы кірунак доблесныя смаленскія палкі. Яны як скала стаялі насупраць немцаў і вытрымлівалі ўсе іх націскі. Лёг касцямі першы атрад, але выстаялі другі і трэці, і гэта было тым важней, што смаленскія палкі займалі месца каля цэнтра войска, попlech з палякамі і амаль супраць злучэння дарог з Грунвальда і Танэнберга, на якіх рухаліся з асаблівай сілай немцы. Смаляне абаранілі сабой бок польскага войска, далі яму час набрацца зноў сілы і нават сталі біць у бок немцам, якія імчаліся за літоўскімі ўцекачамі.

Вітаўт, зняможаны у намаганнях спыніць, сабраць і ўпарадкаваць уцекачоў, меў, аднак, досыць прысутнасці духу, каб прыняць веліч моманту і доблесці смалян.

[...] Тым часам... выдзяліўся адзін атрад польскага войска, пайшоў у абыход да Грунвальда і стукнуў у бок немцам, якія пасунуліся наперад. Гэты абыход, магчымы, як усякаму відавочна, толькі пры трываласці цэнтра, гэта значыць, пры доблесці смалян, даў значна іншы ход бітве...⁴.

І як вынік: "...аснова ўсяго поспеху была ў доблесці смалян і ў Вітаўце, які ў гэтай бітве праявіў ледзь не ў вышэйшай ступені свой ваенны талент"⁵.

Пасля рэвалюцыі 1917 года міф пра смаленскія палкі ў нязменным выглядзе перайшоў у савецкую гістарыяграфію. У перыяд з 1939 па 1943 год выйшла адразу некалькі рускамоўных прац пра польска-літоўскія войны з Нямецкім ордэнам. Некаторыя з аўтараў пры гэтым абмяжоўваліся толькі кароткім згадваннем пра Грунвальд, як гэта зрабілі Ў. Пічэта і Ў. Ціхаміраў. Аднак трактоўка падзей у іх выкладзе ні на ёту не адышла ад прынятай у дарэвалюцыйнай гістарычнай літаратуры.

Першы з іх пісаў, што "15 ліпеня 1410 года апалчэнні Польшчы, Літвы і Русі сустрэліся з рыцарамі ў лагчыне паміж вёскамі Грунвальд і Танэнберг. Рыцары былі ўшчэнт разбіты, прычым вырашальная роля ў гэтай бітве выпала на долю трох смаленскіх палкоў, з якіх адзін полк быў цалкам знішчаны"⁶. Паведамленне другога гісторыка практычна нічым не адрозніваецца. У Ціхаміраў таксама піша, што "знакамітая Грунвальдская бітва 1410 года была выйграная дзякуючы мужнасці рускіх атрадаў, асабліва гераічнага смаленскага палка, які прыняў на сябе нямецкі ўдар"⁷.

У працах Н. Грацыянскага і Ю. Жугжды бітва апісваецца больш падрабязна, але пры гэтым у абодвух выпадках малюецца амаль ідэнтычная карціна бою: пры нерашучасці Ягайлы, якая мяжуе з баязлівасцю, ініцыятыву бярэ Вітаўт і кіруе бітвай. Смаленскія палкі ратуюць становішча, выявіўшы стойкасць, і далей літоўскія і рускія харугвы, здолеўшы перастроіцца пасля ўцёкаў, акружаюць і грамяць крыжакоў⁸.

У 1960 годзе на старонках "Ваенна-гістарычнага часопіса" з нагоды 550-й гадавіны бітвы быў апублікаваны артыкул В. Пашута і М. Ючас. Імі прыводзіцца даволі кароткае апісанне бітвы, якое абапіраецца ўсё на тую ж традыцыйную міфалагему пра смаленскія паліцы. "Ход бітвы, як вынікае з прынятага цяпер тлумачэння крыніц, малюецца ў такім выглядзе, – пішуць яны. – Першы этап. У 9 гадзін раніцы 15 ліпеня Ягайла павёў на левы фланг ворага лёгкую літоўска-руско-татарскую конніцу, пакінуўшы іншую частку войска пад камандаваннем Вітаўта ў рэзерве. Неўзабаве ў бой уцягнулася значная частка нямецкіх сіл. Войска Вітаўта стала адыходзіць, уводзячы за сабой суперніка на ўласцівай літоўцам тактыцы. Пры гэтым велізарная адказнасць выпала на тры смаленскія харугвы, якія стаялі на стыку польскіх і літоўска-рускіх войскаў. Пад камандаваннем літоўскага князя Сямёна-Лінгевіна Альгердавіча яны гераічна вытрымалі націск рынуўшыхся ў наступ рыцараў і прыкрылі фланг польскага войска"⁹.

Аналагічны артыкул Г. Караева і Н. Каралюка, прысвечаны, як і папярэдні, 550-годдзю

⁴ Коялович, М.О. Грунвальдская битва 1410 года / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург, 1885. – С. 11-12.

⁵ Коялович, М.О. Грунвальдская битва 1410 года / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург, 1885. – С. 13.

⁶ Пичета, В.И. Вековая борьба польского народа с немецкими захватчиками / В.И. Пичета // Исторический журнал. – 1941. – № 9. – С. 25-39.

⁷ Тихомиров, В.Н. Борьба русского народа с немецкими интервентами в XII – XV вв. / В.Н. Тихомиров. – М., 1941. – С. 56.

⁸ Жюгжда, Ю.И. Борьба литовского народа с немецкими рыцарями в XII – XV веках / Ю.И. Жюгжда // Исторический журнал. – 1943. – № 8-9. – С. 32-33. Грацианский, Н.П. Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века / Н.П. Грацианский. – М., 1943. – С. 60-63.

⁹ Пашута, В. 550-летие Грунвальдской битвы / В. Пашута, М.Ючас // Военно-исторический журнал. – 1960. – № 9. – С. 84.

Грунвальда, а пасля і апублікаваны праз 25 гадоў у тых жа самых "Пытаннях гісторыі" артыкул Б. Флоры нічога не змянілі ў агульнапрынятай гісторыяграфічнай традыцыі. Так Б. Флора са спасылкай на Г. Караева і Н. Каралюка сцвярджаў наступнае: *"У сваім апавядзе Длугаш супрацьпаставіў паводзіны літоўскага войска дзеяннем трох смаленскіх палкоў, якія ў адрозненне ад іншых не адступілі, працягваючы бітву з крыжакамі.*

[...] Чаму яны не адышлі разам з усім войскам Вялікага княства Літоўскага? Прамых звестак няма, адказ жа падказваецца агульным становішчам на поле бітвы: адыход літоўскіх войскаў хоць і прыносіў вызначаныя выгоды, разам з тым быў багаты на сур'ёзную небяспеку. Пераследваючы адыходзячых, конніца крыжакоў магла зайсці ў тыл войскам правага крыла. Менавіта гэту небяспеку прадухілілі "злучыўшыся з польскім войскам" смаленскія палкі. У цяжкі для арміі саюзнікаў момант "прылягаючыя да польскага войска справа смаленскія палкі трывала займалі адведзенае ім месца і, нягледзячы на цяжкія страты, забяспечылі абарону польскіх палкоў ад флангавага ўдару рыцараў". Гэта мела вялікае значэнне для агульнага зыходу бітвы"¹⁰.

Пасля здабыцця Літвой і Беларуссю суверэннасці пытанне пра ролю, якую згулялі смаленскія паліцы ў Грунвальдскай бітве, набыло у літоўскай і беларускай гістарычнай навуцы ярка выяўленую нацыянальную афарбоўку. Упершыню іх гераічнасць і вырашальная роля ў перамозе былі пастаўлены пад сумненне.

Літоўскія даследчыкі, у першую чаргу ў асобе Мечыслава Ючас і Эдвардаса Гудавічуса вырашылі гэту праблему досыць проста – шляхам адмовы ад прызнання факту ўцёкаў з поля бітвы войска Вялікага княства Літоўскага, замяніўшы яго выкананнем маневру "заманых" уцёкаў. Такім чынам, пытанне пра ролю смаленскіх палкоў проста адыходзіў на другі план, паколькі манеўр ажыццяўляўся ўсім войскам Вітаўта¹¹.

У Беларусі пайшлі некалькі далей, чым у Літве, не толькі адмовіўшыся ад прызнання ўцёкаў харугваў Вітаўта, але і зрабіўшы смаленскія паліцы этнічна не рускімі, а беларускімі.

Ужо вядомы беларускі пісьменнік Канстанцін Тарасаў у пасляслоўі да свайго рамана "Пагоня на Грунвальд" пісаў наступнае: *"Смаленскае княства канчаткова было падпарадкавана Вітаўтам у 1406 годзе; яго заходнія вобласці з гарадамі Оршай, Мсціславам, Прапойскам адышлі да Вялікага княства Літоўскага нашмат раней, яшчэ пры Альгердзе. Зазначэнне Длугаша, што ў бітве выступалі тры смаленскія палкі, выклікае дастатковае здзіўленне, паколькі ён сам, пералічваючы палкі, называе смаленскі полк у адзіночным ліку; затым жа гаворка ідзе пра тры харугвы. Сам Смаленск непасрэдна выправіць тры палкі ніякім чынам не мог; у параўнанні з тым, што Полацк, Уладзімір, Вільня выставілі на палку, гэта было б вельмі дзіўна. Гаворка, такім чынам, можа ісці толькі пра палкі Смаленшчыны. Тады, калі дадаць да названай смаленскай харугвы дзве не названыя палкі са Смаленшчыны – мсціслаўскі і аршанскі, запіс Я. Длугаша знаходзіць зразумеласць у стаўленні колькасці; паколькі ж устойлівасцю і мужнасцю гэтыя паліцы адрозніваліся перад іншымі палкамі войска – пытанне адмысловае"¹².*

Далей гэта канцэпцыя была ўспрынята афіцыйнай беларускай гістарыяграфіяй, паколькі перавандравала ў "Энцыклапедыю Гісторыі Беларусі", дзе ў артыкуле С. Цярохіна, прысвечанаму бітве пры Грунвальдзе, сцвярджаецца, што ў бітве *"асоба адрозніліся"* мсціслаўская і аршанская харугвы¹³.

Няцяжка заўважыць, што галоўным недахопам падобнай трактоўкі з'яўляецца яе відавочная абстрактнасць, недастаткова пацверджаная дадзенымі гістарычных крыніц. Нават супярэчнасці ў апавяданні Яна Длугаша не былі падвергнуты колькі-небудзь сур'ёзнаму аналізу.

Для таго каб вырашыць пытанне ці з'яўляецца паведамленне Яна Длугаша пра

¹⁰ Караев, Г.Н. К 550-летию Грюнвальдской битвы / Г.Н. Караев, В.Д. Корольок // Вопросы истории, 1960. – № 7. – С. 98. Флора, Б.Н. Грюнвальдская битва / Б.Н. Флора // Вопросы истории, 1985. – № 7. – С. 111.

¹¹ Гага, Р.Б. Литовская историография Великой войны с Тевтонским орденом (1409 – 1411) / Р.Б. Гага // Problemy cywilizacyjnego rozwoju Białorusi, Polski, Rosji i Ukrainy od końca XVIII do XXI wieku: zb. nauk. art. / Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego; pod red. P. Franaszka, A.N. Nieczuchrina. – Kraków, 2007. – Wydanie 1. – S. 89-92.

¹² Тарасов, К. Погоня на Грюнвальд. Исторический роман / К. Тарасов. – Минск: ПКМП «Оракул», 1992. – С. 281.

¹³ Цярохин, С. Грунвальдская битва 1410 / С. Цярохин // Энцикл. гіст. Беларусі: у 6 т. – Минск, 1996. – Т. 3. – С. 159.

смаленскія палкі з наступнымі гісторыяграфічнымі трактоўкамі, якія прыпісваюць ім галоўную ролю ў перамозе пры Грунвальдзе, міфам ці праўдай, варта правесці грунтоўны кампаратыўны аналіз гістарычных сведчанняў з паэтапным мадуляваннем пэўных гістарычных умоў.

Перш за ўсё адзначым, што Ян Длугаш не быў відавочцам Грунвальдскай бітвы, паколькі нарадзіўся ў 1415 годзе – гэта значыць праз пяць гадоў пасля таго, як яна адбылася – і таму пры апісанні бітвы змушаны быў карыстацца ў сваю чаргу іншымі крыніцамі.

Сярод іх асоба варта адзначыць дзве – ананімную "Хроніку канфлікту караля Ўладзіслава з крыжакамі ў год Хрыстоў 1410" і прадстаўленую ў так званым "Чыгізскім манускрыпце" кампіляцыю невядомага аўтара, які істотна перапрацаваў і дапоўніў працу Энеа Сільвія Піккаламіні "Пра Лівонію". Абодва творы, безумоўна, былі вядомы "бацьку польскай гісторыі" і выкарыстаны ім пры стварэнні яго знакамітай "Гісторыі Польшчы".

Паводле іх паведамленняў на першым этапе бітвы пры Грунвальдзе адбылася конная спыбка правага крыла з боку саюзнікаў, якое займалі харугвы Вялікага княства Літоўскага пад камандаваннем князя Вітаўта, з левым крылом войска крыжакоў, якое займалі харугвы, складзеныя з элітарнага рыцарства пад камандаваннем вялікага маршала Тэўтонскага ордэна Фрыдрых фон Валенрода. У спыбку былі уцягнуты таксама два атрады з польскага крыла – харугва пярэдняй варты пад малым сцягам з белым арлом і харугва Святога Георгія, якая складалася з чэшскіх і мараўскіх наймітаў.

Пасля бязлітаснага сутыкнення, якое доўжылася, відаць, каля гадзіны, гэта значыць прыкладна да дзесяці гадзін раніцы, частка харугваў Вялікага княства Літоўскага пусцілася наўцёкі, адпаведна, частка харугваў Фрыдрых фон Валенрода пусцілася ў пераслед, парушыўшы, такім чынам, баявы лад. Так, Чыгізскі манускрыпт паведамляе, што *"...свидучься ў бітве, ...бяззбройныя татары і літоўцы панеслі цяжкія страты, аднак душылі (крыжакоў) колькасцю, а не апорай на плечы палякаў. У жорсткай жа бітве апала трупаў звыш меры, і стала відаць, што прусы не так хутка раны наносяць як самі ад татараў ці літоўцаў атрымліваюць. Цягнуўся каля гадзіны бой, калі самыя слаўныя палі абапал, літоўцы, рускія і татары, як жывёлы, у ахвяру прыносіліся"*¹⁴.

Рэляцыя Чыгізскага манускрыпта пацвярджаецца "Хронікай канфлікту...": *"Іншая ж частка ворагаў сярод тых, самых лепшых людзей крыжакоў, сьшліся з вялікім запалам і крыкамі з людзьмі Вітаўта, і пасля без малага гадзіны ўзаемнай бітвы, страты абодвух бакоў былі настолькі вялікія, што людзі князя Вітаўта вымушаны былі адступіць. Тады ворагі, пераследваючы іх, вырашылі, што ўжо атрымалі перамогу і, парушыўшы строй, аддаліліся ад сваіх харугваў і радоў сваіх атрадаў, і перад тымі, каго вымусілі бегчы, пачалі адыходзіць"*¹⁵.

Пры гэтым войска Вітаўта панесла велізарныя страты – да паловы асабовага склада.

У дадзеным моманце апісанне, прадстаўленае "Хронікай канфлікту...", істотна адрозніваецца ад рэляцыі Яна Длугаша, які маляўніча апісаў уцёкі крыла войска Вітаўта, з якога адзіна *"рускія рыцары Смаленскай зямлі зацята ваявалі, стоячы пад уласнымі трыма сцягамі. Адны толькі не пусціўшыся наўцёкі, і тым заслужылі вялікую славу. Хоць пад адным сцягам яны былі жорстка пасечаны, і сцяг іх быў ўтаптаны ў зямлю, аднак у двух астатніх атрадах яны выйшлі пераможцамі, ваюючы з найвялікай адвагай, як належала мужчынам і рыцарам, і, нарэшце, злучыліся з польскімі войскамі; і толькі яны адны ў войску Аляксандра Вітаўта здабывалі ў той дзень славу за адвагу і геройства ў бітве; усе ж астатнія, пакінуўшы палякаў ваяваць, кінуліся ўрасытнюю наўцёкі, і былі пераследаваны ворагам"*¹⁶.

¹⁴ ...commissio prelio inermes quidem Tartarum et Lytwani magna strage cesi sunt; urgebat tamen multitudo nec terga daret sinebat Polonorum exercitus. Atrox igitur pugna super cadavera occisorum edebatur, nec tantum vulnerabat Prutenus alacer quantum excipere vulnus Tartarus ipse vel Lytwanus videbatur. Protractum est ad aliquot horas certamen, peracta ingens occisio, parte ex utraque Lytwani, Ruteni Tartarique tanquam pecudes mactabantur. Der Bericht der Chigi'schen Handschrift // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tippen, E. Strehlke. – Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1870. – B. 4. – S. 235.

¹⁵ Alia autem pars hostium ex eisdem electis cruciferorum hominibus cum maximo impetu et clamore cum gente ducis Vitoldi congressa et fere per horam proeliantes mutuo inter se plurimi ex utraque parte ceciderunt, ita quod gens Vitoldi ducis cogitur retrocedere. Et ita ipsos insequentes existimabant jam obtinuisse victoriam dispersique hostes ab ipsorum banariis in ordinatione suarum acierum erraverunt et illos, quos retrocedere coegerant, fugere inceperunt. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tippen, E. Strehlke. – Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 438.

¹⁶ Длугаш, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугаш. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 102.

Уласна менавіта прадстаўленае паведамленне Яна Длугаша і прывяло да з'яўлення ў рускай дарэвалюцыйнай, а таксама савецкай гістарыяграфіі пераканання ў тым, што смаленскія палкі адыгралі вырашальную ролю ў Грунвальдскай бітве і выратавалі становішча сваёй устойлівасцю, прадухіліўшы паражэнне саюзных войскаў¹⁷.

Варта адзначыць, што калі паставіцца да рэляцыі польскага храніста нават з мінімальнай доляй крытыцызму, то мы выявім адны супярэчнасці ў яго наратыве, якія выяўляюцца ў нестасоўцы часу і месца тых падзей. Яны зводзяцца да наступнага.

Першапачаткова, як ужо не раз было адзначана раней шматлікімі гісторыкамі, Ян Длугаш згадваў, што ў арміі Вітаўта знаходзілася толькі адна смаленская харугва, а не тры¹⁸. Аднак ніхто пры гэтым не заўважыў, што ў апісанні бітвы храніст ні разу не згадвае пра дзеянні якіх-небудзь іншых пэўных харугваў з боку Вялікага княства Літоўскага.

Уласна не зусім зразумела, якім чынам харугвы Вітаўта маглі быць адрознены прадстаўнікамі Польшчы падчас бою ад іншай, калі яны мелі ўсяго дзве разнавіднасці сцягоў – з "Пагоняй" і "Гедымінавымі слупамі"?

Як "Хроніка канфлікту...", так і летапісы Ордэну – працяг "Хронікі земляў Прускіх" памезанскага афіцыяла Яна фон Пасільге і Торуньскія аналы – сыходзяцца ў тым, што войскі Вялікага княства Літоўскага ўдзельнічалі ў акружэнні і разгроме крыжакоў. Праўда, першапачаткова армія Вітаўта панесла цяжкія страты, як пра гэта сведчаць кампілятары Энеа Сільвія Піккаламіні.

Пацверджанне знаходзім у данясенні Генрыху фон Плауэну з замку Тапіау ад дваццаць першага кастрычніка 1410 года, у якім паведамлялася, што Вітаўт павінен быў страціць у бітве пад Грунвальдам палову свайго войска, паколькі толькі з паловай рыцараў вярнуўся ў свае землі¹⁹. Атрымоўваецца, што палова войска Вялікага княства Літоўскага засталася на поле бою і працягвала бітву, а не толькі тры палкі.

Далей Ян Длугаш піша, што адступіла таксама наёмная харугва Святога Георгія з боку саюзнікаў, якая, аднак, неўзабаве вярнулася з лесу і зноў уступіла ў бітву²⁰.

Тут жа, паводле яго паведамлення, падчас вяртання з пераследу войска Вялікага княства Літоўскага, рыцары з арміі Тэўтонскага ордэна *"ведучы з сабой мноства палонных і трымаючы сябе пераможцамі"*, убачылі, што войска ордэна пачынае саступаць, кінулі здабычу і ўступілі ў бой.

У гэты момант, як піша храніст, *"з надыходам новых ваяроў барацьба паміж войскамі становіцца разлютаванай. І таму што з абодвух бакоў пала мноства ваяроў і войска крыжакоў панесла цяжкія страты рыцарамі, а да таго ж яго атрады змяшаліся, і правадыры іх былі перабіты, то з'явілася надзея, што яно пусціцца наўцёкі. Аднак, дзякуючы зацятасці крыжакоў Ордэна і рыцараў чэшскіх і нямецкіх, бітва, якая пачала сціхаць ўжо ў шматлікіх месяцах, зноў аднавілася"*²¹.

Пры гэтым Ян Длугаш заўважае, што *"Вітаўт, вялікі князь літоўскі, вельмі засмучаны ўцёкамі свайго войска і асцерагаючыся, што з-за няшчаснай для іх бітвы будзе зламаны і дух палякаў, насылаў аднаго за другім ганцоў да караля, каб ён спяшаўся без усякага прамаруджання ў бой; пасля марных просьбаў князь спешна прыскакаў сам, без усякіх спадарожнікаў, і ўсяляк упрошваў караля выступіць у бой, каб сваёй прысутнасцю надаць змагарам больш адушаўлення і адвагі"*²².

Для параўнання прывядзём спачатку цытату з Чыгізскага манускрыпта: *"Калі кароль у шатры па звычаі быў на набажэнстве, канца імшы чакаючы, прыйшоў Вітаўт, брат яго, дакараючы караля за яго норавы, і што паслаць на дапамогу ўсе войскі не жадае. Кароль, Божай сябе аддаўшы абароне, праліў слёзы і, ускочыўшы на свайго каня,*

¹⁷ Гагуа, Р.Б. Российская и белорусская историография сражения при Грюнвальде / Р.Б. Гагуа // Весн. Гродн. дзярж. ун-та імя Я.Купалы. Сер. 1, Гуманітарныя навукі. – 2003. – № 2 (20). – С. 15-22.

¹⁸ Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 91.

¹⁹ Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376-1430 // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia / Collectus opera A. Prochaska. – Cracoviae: Academia Literarum Crac., Sumptibus Academiae Literarum Crac., Typis Vlad. L. Anezye et Com, 1882. – Т. 6. – С. 213.

²⁰ Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 104.

²¹ Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 104.

²² Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 102.

адразу ж у бітву сілай зброі непахіснай ўступіў. Выклікаў [ён гэтым] нечаканую перамену: бітва аднавілася зноў. Паўшыя духам немцы, якія панеслі вялікія страты і ўжо насілу ўзнімалі зброю, да бітвы вярнуліся"²³. А далей з "Хронікі канфлікту...", паводле якой польскае крыло ўступіла ў бітву яшчэ да ўцёкаў часткі харугваў вялікага княства Літоўскага: "Калі ўжо абодва войскі, як каралеўскае, так і Вітаўта, сышліся і біліся з усімі атрадамі ворага – а большая частка войскаў прусаў з адборных сваіх атрадаў была пастроена насупраць людзей князя Вітаўта, харугвы Святога Георгія і харугвы нашай пярэдняй варты – сустрэліся з гучным гудам і бязмежным конскім спрытам у адной даліне такім чынам, што супернік зверху, і наш бок таксама зверху ўзаемнымі ўдарамі адзін другога паражэньне пачалі"²⁴.

Транслючы некаторыя неадпаведнасці паміж паведамленнямі дзвюх сваіх крыніц, Ян Длугаш першапачаткова перад апісаннем уцёкаў змясіў паведамленне, што ў бітве з супернікамі сышліся як палякі, так і харугвы Вітаўта: "крыжакі, заўважыўшы, што на левым крыле супраць польскага войска завязалася цяжкая і небяспечная сутычка (бо іх пярэдня рады ўжо былі знішчаны), звярнулі сілы на правае крыло, дзе пастроілася літоўскае войска; войска літоўцаў мела больш рэдкія рады, горшых коней і ўзбраенне, і яго, як больш слабое, здавалася, лёгка было адолець"²⁵. Потым жа храніст зазначае, што Вітаўт прасіў уступіць у бой не польскае войска, а непасрэдна Ягайла, каб ён асабістым прыкладам натхніў рыцарства на бой.

Відавочна, што пры стварэнні апісання бітвы, Ян Длугаш выкарыстоўваючы, у першую чаргу "Хроніку канфлікту..." і Чыгізскі манускрыпт, спрабаваў сінтэзаваць іх сведчання. Калі ж узніклі пэўныя супярэчнасці і нестасоўкі ў паведамленнях гэтых крыніц, ён спрабаваў выправіць іх, звяртаючыся да вусных сведчанняў і ўласных здагадак. У выніку бітва "абрасталала" новымі падрабязнасцямі, як правіла, яны з'яўляліся вынікамі не больш чым здагадак і домыслаў храніста.

У канчатковым выніку, інтэграцыя часам не зусім паслядоўных, паведамленняў крыніц з легендарнымі звесткамі, прапушчанае праз сіта аўтарскіх фантазій, прыўнесла яшчэ большую блытаніну ў наратыў Яна Длугаша.

Так, у "Хроніцы канфлікту..." змяшчаецца паведамленне пра пачатак бітвы наступнага ўтрымання: "...усе разам пачалі са слязьмі спяваць "Багародзіцу" і рушылі ў бой, праліваючы слёзы, якія сам кароль выцягнуў з іх сэрцаў сваімі словамі. Па правую руку ўступіў у бой князь Вітаўт са сваімі людзьмі, з харугвай Святога Георгія і харугвай пярэдняй варты. Ненадоўга перад самым пачаткам бітвы прайшоў лёгкі цёплы дождж і змыў пыл з конскіх капыт. А ў самым пачатку гэтага дажджу гарматы ворага, а ў ворага іх было вялікае мноства, далі два залыу каменнымі ядрамі, але не змаглі гэтым абстрэлам прычыніць ніякай шкоды; і пры першай жа сутычцы з людзьмі караля (вораг) быў адкінуты ад гэтых прылад самае меншае на стадыі. У тое ж імгненне разгарэўся жорсткі бой"²⁶.

²³ Interim rege in tentorio moram agente finem misse exspectando, venit frater suus Vitoldus increpans moras regis, eo quod omnes auxiliarii exercitus iam defecissent. Rex Deo se commendans lacrimas fudit atque sic equum suum conscendit ac Polonorum aciem va-lidam ferro rigentem contra Prutenos emittit. Fit sēbita mulacio: instauratum est de novo prelium. Defessi Theutones prius tanta cede peracta ferrum versare vix poterant remissiusque pugnabant. Der Bericht der Chigi'schen Handschrift // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1870. – B. 4. – S. 236.

²⁴ Cum jam uterque exercitus, tam regis quam ducis Vitoldi, cum omnibus hostium aciebus fuere ad invicem copulati et congressi, majorque exercitus Prutenorum ex electis ipsorum aciebus fuere ad invicem ordinati super gentem ducis Vitoldi, banarium sancti Georgii et banarium nostrae primae acie congressi cum clamore maximo et incursu equorum nimio in valle quadam, sic quod adversa pars de monte et pars nostra similiter de monte mutuis se susceperunt ictibus lacerare. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 437.

²⁵ Длугаш, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугаш. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 102.

²⁶ ...his completis omnes unanimiter cum fletu Bogarodzycza cantare coeperunt et ad bellum processerunt, lacrimis tamen perfusis, quas ipse rex e pectoribus eorum eduxerat suis exhortationibus. In manu dextra dux Vitoldus cum gente sua cum banario sancti Georgii et banario primae acie bellum est ingressus. In ipso autem primo ingressu belli ante paulisper pluvia lenis et calida erupit et pulveres ab equorum pedibus solvit Cumque in ipsius pluviae initio duo ictus in emissione lapidum de pixidibus hostium facti erant, quia hostes multos pixides habuerunt, nullum tamen nocumentum per huiusmodi emissiones nostris facere potuerunt; et statim primo congressu cum gente regis facto ab eisdem pixidibus fere per stadium sunt repulsi. Bellum fecere tunc asperrimum. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 436-438.

Дадзенае сведчанне крыніцы разбіваецца Янам Длугашам на дзве часткі і прыводзіцца летапісцам у двух розных месцах яго "Гісторыі Польшчы". Спачатку ён піша: *"толькі загучалі трубы, усё каралеўскае войска гучным голасам заспявала бацькаву нашу песню "Багародзіцу", а потым, трасучы дзідамі, рынуліся ў бой"*²⁷. Далей працягвае: *"абодва войскі, падняўшы з абодвух бакоў крык, які звычайна выдавалі, накіроўваючыся ў бой, сышліся пасярод падзялялай іх раўніны, прычым крыжакі пасля, прынамсі, двух стрэлаў з бомбард імкнуліся разбіць і перакуліць польскае войска; аднак высілкі іх былі дарэмныя, хоць прускае войска кінулася ў бой з мацнейшым націскам і крыкамі з больш высокага месца"*²⁸. А затым, ужо пасля апісання ўцёкаў арміі Вялікага княства Літоўскага і адступлення і вяртання ў бітву чэшскіх і мараўскіх наймітаў з харугвы Святога Георгія, Ян Длугаш паведамляе, што *"пасля таго, як літоўскае войска пусцілася наўцёкі і страшны пыл, які засцілаў поле бітвы і байцоў, быў прыбіты прыемным невялікім дажджом, у розных месцах ізноў пачынаецца жорсткі бой паміж польскім і прускім войскам"*²⁹.

Разбіраючы паведамленне Яна Длугаша пра дзеянне смаленскіх палкоў у бітве пры Грунвальдзе, варта зыходзіць з наступных пасылак:

Згадваючы пра дзеянне смаленскіх харугваў з'яўляецца "новаўвядзеннем" Яна Длугаша, паколькі пісьмовыя крыніцы, якімі ён карыстаўся пры стварэнні сваёй "Гісторыі Польшчы" нічога пра іх не паведамляюць. Такім чынам, пры ўводзінах у гістарычны наратыў апісання гераічнай барацьбы смальян у Грунвальдскай бітве польскі летапісец карыстаўся або вуснымі сведчаннямі, або ўласным уяўленнем, або дадзены эпизод з'яўляецца вынікам скажэння рэальнай першасных крыніц. Нарэшце, нельга выключыць верагоднасць, што мы маем справу з банальнай памылкай храніста.

Нагадаем, што пры апісанні бітвы, якое прадстаўлена ў "Хроніцы канфлікту...", прама заяўляецца, што дзве польскія харугвы - Святога Георгія, якая складалася з чэшскіх наймітаў, і пярэдняй варты (у варыянце Яна Длугаша – каралеўскіх целаахоўнікаў) ваявалі ўжо ў першай спыбцы разам з харугвамі Вялікага княства Літоўскага: *"Па правую руку ўступіў у бой князь Вітаўт са сваімі людзьмі, з харугвай Святога Георгія і харугвай пярэдняй варты"*⁶⁰. Далей хроніка каротка паведамляе, што пасля гадзіны бітвы крыло з харугвамі Вітаўта змушана былі адступіць. Гэта паведамленне ў выкладзе Яна Длугаша ператвараецца ў павальныя ўцёкі і поўную дэзарганізацыю войска Вялікага княства Літоўскага, з якім, між іншым, змушана была адступіць "у лес" і харугва Святога Георгія. Адступленне харугвы чэшскіх наймітаў разглядаецца польскім летапісцам практычна як здрада, якая была справакавана іх сцяганосцам Янам Сарнаўскім, а іх далейшае вяртанне ў бітву прыпісваецца заслугам віцэ-канцлера Польскага каралеўства Мікалая Тромбы. У адрозненне ад чэхаў, літоўцы ў апісанні Яна Длугаша беглі з поля бою канчаткова і беззваротна, пры гэтым некаторыя з іх нават *"дасягнулі Літвы"*, распаўсюджваючы чуткі пра паражэнне³¹.

Цікава, што харугва пярэдняй варты "выпадае" з апавядання Яна Длугаша, хоць паводле паведамлення "Хронікі канфлікту..." яна павінна была гэтак жа адступіць разам з атрадамі Вітаўта. Дадзеная акалічнасць паказвае зусім відавочную ідэалагізаванасць яго апавядання: у харугве пярэдняй варты знаходзіліся князі і вышэйшыя саноўнікі Польскай Кароны і Вялікага княства Літоўскага³².

Далей Ян Длугаш сутыкнуўся з сур'ёзнай праблемай: і "Хроніка канфлікту...", і Чыгізскі манускрыпт, і хронікі Тэўтонскага ордэна аднадушна паведамляюць, што войскі Вялікага княства Літоўскага ўдзельнічалі ў акружэнні і разгроме войска крыжакоў. Так, у працягу хронікі Яна фон Пасільге чытаем: *"...але прыйшлі яго госці і найміты, калі яны не былі пастроены, і напалі з аднаго боку, а язычнікі (гэта значыць ваяры Вітаўта) з іншага, і акружылі*

²⁷ Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 101.

²⁸ Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 101.

²⁹ Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 104.

³⁰ *In manu dextra dux Vitoldus cum gente sua cum banario sancti Georgii et banario primae acie bellum est ingressus. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – В. 3. – С. 437.*

³¹ Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 102.

³² Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 87-90.

іх, і людзі магістра, і вялікія саноўнікі, і вельмі шмат братоў Ордэна – усё загінулі³³. Аўтар Торуньскіх аналаў паэтычна заўважае, што акружаныя крыжакі былі "надобныя там выспе"³⁴. "Хроніка канфлікту..." таксама паведамляе, што крыжакі "перад тымі, каго вымусілі бегчы, пачалі адыходзіць", гэта значыць перад войскам Вітаўта, якое, паводле версіі Яна Длугаша, беззваротна бегла з поля бою³⁵.

У гэты момант і з'яўляюцца ў "Гісторыі Польшчы" тры містычных смаленскіх палка, якія "зацята ваявалі, стоячы пад уласнымі трыма сцягамі. Адны толькі не пусціўшыся наўцёкі... Хоць пад адным сцягам яны былі жорстка пасечаны, і сцяг іх было ўтаптаным ў зямлю, аднак у двух астатніх атрадах яны выйшлі пераможцамі... і... злучыліся з польскімі войскамі"³⁶.

Ян Длугаш такім чынам заганяе сябе ў супярэчнасці яшчэ далей: у той час як усё войска Вітаўта, акрамя трох харугваў бегла, а злева прынамсі дзве польскія харугвы адступілі, то згаданыя атрады апынуліся "выспай", адрэзаным з усіх бакоў крыжакамі. Пры гэтым яны былі адрэзаны і ад польскага крыла ў тым ліку.

Далей, адна з гэтых харугваў, па словах польскага летапісца, была цалкам знішчана ў бітве, хоць нам дакладна вядома, што войска Вялікага княства Літоўскага страціла ў бітве да дваццаці харугваў, пра што Яну Длугашу, верагодна, проста не было вядома.

Нарэшце, пэўнае здзіўленне выклікае ўказанне Яна Длугаша пра тое, што дзве харугвы злучыліся з польскімі войскамі. Атрымліваецца, што яны не атакавалі крыжакоў, а прасоўваліся ў кірунку польскага крыла. Гэта значыць гаворка ў дадзеным выпадку можа ісці прынамсі пра іх адступленне.

Прадстаўленыя меркаванні дазваляюць нам зрабіць вельмі важную выснову: **уведзеныя ў апавяданне Янам Длугашам смаленскія харугвы не толькі не прыкрывалі, як гэта сцвярджаюць некаторыя даследчыкі, фланг польскага войска, але і наогул не маглі адыграць якой-небудзь істотнай стратэгічнай ролі ў Грунвальдскай бітве.** Прычым гэта здагадка справядліва як у выпадку прымання намі версіі пра ажышчэнне Вітаўтам у бітве маневру падманых уцёкаў, так і пры прызнанні змушанага адступлення войска Вялікага княства Літоўскага.

Уяўляецца досыць верагодным, што тры смаленскія палкі – усяго толькі чарговае непаразуменне, занесенае Янам Длугашам у апавяданне з пэўнымі мэтамі: пераадолець супярэчнасці паміж паведамленнямі даступных яму крыніц, растлумачыўшы, якім чынам войска Вітаўта прыняло пасля ўдзел у ваенных дзеяннях, і падкрэсліць у чарговы раз уклад, унесены польскім бокам у разгром крыжакоў. Супярэчнасці летапісцу пераадолець не атрымалася.

Сінтэз паведамленняў крыніц паказвае, што, па ўсёй верагоднасці, смаленская харугва знаходзілася на стыку крыла Вялікага княства Літоўскага і пазіцый, займаных польскімі харугвамі (што стала вядома Яну Длугашу з вусных крыніц). Адтуль яна была адціснута крыжакімі разам з харугвамі Святога Георгія і пярэдняй варты і, магчыма, яшчэ адной нейкай харугвай з войска Вітаўта да польскіх атрадаў. Здарылася гэта падчас прарыву нападам Фрыдрыха фон Валенрода баявога пастраення войска Вітаўта і ўцёкамі часткі атрадаў Вялікага княства Літоўскага.

Уяўляецца гэтак жа непаразуменнем паведамленне Яна Длугаша пра існаванне **трох смаленскіх харугваў** у арміі Вялікага княства Літоўскага.

Падабенства ваеннай арганізацыі Тэўтонскага ордэна, Польскага каралеўства і Вялікага княства Літоўскага бясспрэчна сведчыць, што ў дадзеным рэгіёне існавалі адзіныя стандарты фарміравання і камплектавання войска.

³³ ...quomen syne geste und soldener, als dese nu vormuet worin, und troff in mit yn uff dy syte und dy heydin uf dy ander, und umbgobin sy, und slugin den meister und dy grostin gebiteger und gar vil bruder des ordins alle tot. Johannis's von Posilge officials von Pomesanien, Chronic des landes Prussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 316.

³⁴ *similiter illi de insula.* Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410) // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 316.

³⁵ *illos, quos retrocedere coegerant, fugere inceperunt.* Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptorum rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Tuppen, E. Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – B. 3. – S. 436-438.

³⁶ Длугош, Ян. Грунвальдская битва / Я. Длугош. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 102.

Харугвы ў войсках Тэўтонскага ордэна, Польскага каралеўства, роўна як і ў складзе войскаў Вялікага княства Літоўскага фармаваліся згодна пэўнай "іерархіі". Спачатку ствараліся вялікая і меншая "дзяржаўныя" харугвы вярхоўнага сюзерэна, потым "прыдворныя" харугвы, далей харугвы буйных васальных тэрыторый такіх, як княствы ці герцагствы. Затым у склад войскаў уключаліся харугвы, складзеныя з наёмных рыцараў. Нарэшце, наступныя харугвы фармаваліся па тэрытарыяльным або радавым прынце³⁷.

Маецца на ўвазе, што двух смаленскіх, гэтак жа як двух полацкіх, двух кракаўскіх і г.д. харугваў, верагодна, быць проста не магло. Маглі быць дзве харугвы толькі каралеўскія або вялікакняжацкія. Ад ліку ваяроў, якіх выстаўлялі тыя ці іншыя землі залежала не колькасць харугваў – а іх велічыня. Так, харугва пярэдняй варты ў польскім войску змячала 60 капейшчыкаў³⁸, а харугва з Мэйсэна, якая змагалася на боку ордэна – 229 коп'яў, ці 687 чалавек³⁹. Атрады з вялікім колькасным складам напачатку XV стагоддзя на драбнейшыя не разбіваліся.

Безумоўна, з боку Ордэна былі выстаўлены, напрыклад, дзве Гданьскія харугвы, але адна з іх была харугвай, сфарміраванай з васальных рыцараў, якія мелі зямельныя валоданні ў Гданьскай акрузе, другую ж складалі жыхары горада Гданьска, якія ў звычайных умовах на вайну не заклікаліся наогул.⁴⁰

У арміі Вялікага княства Літоўскага, у якім вайсковая павіннасць вызначалася прывілеем Ягайлы ад 1387 года, такая сітуацыя паўстаць не магла, паколькі кампанія 1410 года з'яўлялася замежным паходам. Да замежных жа паходаў ні гараджане, ні сяляне княства не прыцягваліся.

Версія пра транспаліцыю этноніма "смаленскія" на аршанскую і мсціслаўскую харугвы выглядае абсалютна непераканаўча. Па аналогіі ваўкавыскую, напрыклад, харугву Ян Длугаш павінен быў бы аднесці да гарадзенскіх. Відавочна, што дадзеная версія абсалютна беспадстаўная і з'яўляецца не больш чым здагадкай яе стваральнікаў.

Падводзячы вынікі, можна з упэўненасцю сказаць, што

– казаць пра які б там ні быў лёсавызначальны уплыў на бітву з боку смаленскіх ваяроў няма абсалютна ніякіх падстаў;

– смаленскіх харугваў не магло быць тры;

– мы можам з вялікай дзелю верагоднасці рэканструяваць дзеянні падчас бітвы толькі адной харугвы Вітаўта – смаленскай – якая была адціснута разам з харугвамі Святога Георгія і пярэдняй варты ўдарам атрадаў Фрыдрыха фон Валенрода да месца дыслакацыі польскага войска;

– мы не можам нічога з упэўненасцю сказаць пра існаванне ў войску Вялікага княства Літоўскага аршанскай і мсціслаўскай харугваў.

Выснова напрошваецца цалкам відавочная і адназначная – гераічны подзвіг трох смаленскіх палкоў у бітве пад Грунвальдам з'яўляецца не больш чым міфам, уведзеным у наратыў Янам Длугашам, каб нязграбна пераадолець супярэчнасці ў апавяданні. Міф, які ўводзіў у зман шматлікіх гісторыкаў на працягу двух стагоддзяў.

Крыніцы і літаратура

1. Гагуа, Р.Б. Военная организация армий в сражении при Грюнвальде / Р.Б. Гагуа // Вестник Полесского государственного университета. Серия общественных и гуманитарных наук. – № 1. – Пинск, 2009. – С. 25-32.

2. Гагуа, Р.Б. Литовская историография Великой войны с Тевтонским орденом (1409 – 1411) / Р.Б. Гагуа // Problemy cywilizacyjnego rozwoju Białorusi, Polski, Rosji i Ukrainy od

³⁷ Гагуа, Р.Б. Военная организация армий в сражении при Грюнвальде // Вестник Полесского государственного университета. Серия общественных и гуманитарных наук. – № 1. – Пинск, 2009. – С. 25-32.

³⁸ Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 87-90.

³⁹ Гагуа, Р.Б. Несколько замечаний по поводу участия в сражении при Грюнвальде хоругви из Мейсена / Р.Б. Гагуа // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социорелигиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы междунар. науч.-теор. конф., Витебск, 19-20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун-т; редкол.: В.А. Космач (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2007. – Ч. 1. – С. 215-216. Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411 / Red. S. Ekdahl. – Kłn–Wien: Bhlau, 1988. – 206 s.

⁴⁰ Grunwald. 550 lat chwaly / opracowali J.St. Koczewski, M.Siuchnicki. – Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawn. Szkolnych, 1960. – С. 64-66.

- kosca XVIII do XXI wieku: zb. nauk. art. / Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellockiego; pod red. P. Franaszka, A.N. Nieczuchrina. – Kraków, 2007. – Wydanie 1. – S. 89-92.
3. Гагуа, Р.Б. Несколько замечаний по поводу участия в сражении при Грюнвальде хоругви из Мейсена / Р.Б. Гагуа // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы междунар. науч.-теор. конф., Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун-т; редкол.: В.А. Космач (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2007. – Ч. 1. – С. 215-216.
 4. Гагуа, Р.Б. Российская и белорусская историография сражения при Грюнвальде / Р.Б. Гагуа // Весн. Гродн. дзярж. ун-та імя Я.Купалы. Сер. 1, Гуманітарныя навукі. – 2003. – № 2 (20). – С. 15-22.
 5. Грацианский, Н.П. Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века / Н.П. Грацианский – М., 1943.
 6. Длугош, Ян. Грюнвальдская битва / Я. Длугош. - М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – 216 с.
 7. Жюгжда, Ю.И. Борьба литовского народа с немецкими рыцарями в XII – XV веках / Ю.И. Жюгжда // Исторический журнал. – 1943. – №8–9. – С. 23-45.
 8. Иловайский, Д.И. Краткие очерки русской истории / Д.И. Иловайский. – Курск, 1996.
 9. Караев, Г.Н. К 550-летию Грюнвальдской битвы / Г.Н. Караев, В.Д. Королюк. – Вопросы истории, 1960. – № 7.
 10. Карамзин, Н.М. История государства Российского / Н.М. Карамзин. – Кн. 2. – Ростов-на-Дону, 1997.
 11. Коялович, М.О. Грюнвальдская битва 1410 года / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург, 1885.
 12. Пашуто, В. 550 - ление Грюнвальдской битвы / В. Пашуто, М. Ючас // Военно-исторический журнал. – 1960. – №. 9. – С. 87-98.
 13. Пичета, В.И. Вековая борьба польского народа с немецкими захватчиками / В.И. Пичета // Исторический журнал. – 1941. – № 9. – С. 25-39.
 14. Тарасов, К. Погоня на Грюнвальд. Исторический роман / К. Тарасов. – Минск: ПКМП «Оракул», 1992. – 288 с.
 15. Тихомиров, В.Н. Борьба русского народа с немецкими интервентами в XII – XV вв. / В.Н. Тихомиров. – М., 1941.
 16. Флоря, Б.Н. Грюнвальдская битва / Б.Н. Флоря // Вопросы истории, 1985. – № 7. – С. 105-112.
 17. Цярохін, С. Грюнвальдская бітва 1410 / С. Цярохін // Энцыкл. гіст. Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1996. – Т. 3. – С. 157-159.
 18. Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376-1430 // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia / Collectus opera A. Prochaska. – Cracoviae: Academia Literarum Crac., Sumptibus Academiae Literarum Crac., Typis Vlad. L. Anezye et Com, 1882. – Т. 6. – 1114 s.
 19. Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum cruceferis anno Christi 1410. // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Toppen, E.Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – В. 3. – С. 434-439.
 20. Das Soldbuch des Deutchen Ordens 1410/1411 / Red. S. Ekdahl. – Koln-Wien: Bohlau, 1988. – 206 s.
 21. Der Bericht der Chigi'schen Handschrift // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Toppen, E.Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1870. – В. 4. – С. 235-237.
 22. Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941 – 1410) // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Toppen, E.Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – В. 3. – С. 13-399.
 23. Grunwald. 550 lat chwaly / opracowali J.St. Kopczewski, M.Siuchninski. – Warszawa: Panstwowe Zaklady Wydawn. Szkolnych, 1960. – 392 s.
 24. Johann's von Posilge officials von Pomesanien, Chronic des landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) // Scriptores rerum Prussicarum / hrsg. von T. Hirsch, M. Toppen, E.Strehlke. – Leipzig: verlag von S. Hirzel, 1866. – В. 3. – С. 13-399.